

УДК 340.1

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ АГРАРНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ (середина ХІХ – перша чверть ХХ)**

І.М. ЗАРІЦЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент Національного університету біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна

Досліджено основні нормативно-правові акти селянської реформи 1861 року та Столипінської аграрної реформи.

Ключові слова: *Аграрне законодавство, аграрні відносини, селянське землекористування, селянська реформа.*

Початковим етапом становлення селянського (в сучасному розумінні – аграрного) законодавства в Україні слід вважати селянську реформу 1861 р. в Російській імперії, адже на початку ХХ ст. переважна більшість українських земель входила до складу останньої. В адміністративно-територіальному відношенні ці землі входили до дев'яти губерній: Волинської, Катеринославської, Київської, Подільської, Полтавської, Таврійської, Харківської, Херсонської, Чернігівської. У складі Австро-Угорської монархії перебували західноукраїнські землі (колишні краї): Галичина, Буковина та Закарпаття. Злободенність аграрного питання зумовлювалась тим, що селяни в Україні, за даними перепису 1897 р., становили переважну більшість (17 186 592 особи, або 81,1%) населення країни.

Як відомо, кріпосне право було скасоване нормами “Загального положення” від 19 лютого 1861 р., яке складалося з 22-х окремих нормативно-правових актів. На територію України поширювалися дев’ять, зокрема: “Манифест”, “Общее положение”, “Положение о дворовых”, “Положение о выкупе”, “Положение о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях”, “Правила о порядке приведения в действие Положения о крестьянах”, три “Местные положения о поземельном устройстве крестьян”

Головною метою селянської реформи в Росії 1861 р. було створення общинної власності на землю, щоб община стала нижньою ланкою адміністративного управління на селі. Селянська реформа 1861 р. не знищила до кінця панщинну систему і в цілому не задовольнила потребу селян у землі, а навпаки дала поміщикам можливість зосередити у своїх руках чималі земельні маєтності за рахунок зменшення площ селянських земель, виділення їм неповних або дарчих наділів. Крім того, поміщики намагалися зберегти за собою кращі землі свідомо створювали черезсмужжя, відводячи для селян ділянки найгіршої землі.

Уведення в дію законодавчих актів реформи 1861 р. про ліквідацію кріпосного права та врегулювання земельних відносин у сфері землеволодіння, землекористування, а також відробітку повинностей, зумовило зміни в соціальній структурі суспільства. Тобто, відбувся процес зрівняння у громадянських правах селян різних категорій (державні, дворові, тяглові, вільновідпущені землероби, однодвірські, економічні, коронні, банківські, відписні, поміщицькі, удільні та ін.), але з іншого боку було узаконено значну різницю в умовах їхнього існування (в залежності від станової приналежності селян розподілялися розміри земельного наділу), що започаткувало розшарування селянства на багатих і бідних.

Загалом нормативно-правові акти реформи 1861 р. та урядова політика пореформеного періоду до Столипінської аграрної реформи, була позначена рядом позитивних та негативних аспектів. Так, скасування кріпосного права в тих умовах російської дійсності другої половини XIX ст., дало значний поштовх для формування капіталістичних відносин в Україні. У ході реформи вдалося зберегти селянське господарство як об’єкт експлуатації, але наявність великого та середнього поміщицького землеволодіння, яке і надалі залишилося одним з основних факторів господарського життя, було однією з причин тих соціальних конфліктів, які в подальшому призведуть до численних масових селянських виступів та буржуазної революції 1905 р.

Специфіка розвитку аграрних відносин в Україні полягала у тому, що зосередження землі в руках заможних селян відбувалося в прихованій формі, тобто заможні господарі змушували працювати на своїх наділах збіднілих у наслідок реформи односельців. Особливо це характерно було для лівобережних та правобережних губерній України, де переважало подвірне, а не общинне землекористування, в результаті чого селяни вважали отримані земельні наділи своєю приватною власністю.

Царський указ “Про доповнення деяких постанов діючого закону, що стосуються селянського землеволодіння і землекористування” від 9 листопада 1906 р. прийнятий на основі ст. 87 Зводу Основних Державних Законів без обговорення в Державній Думі, заклав правові засади аграрної реформи та розпочав реалізацію нової земельної програми. Ініціатором і провідником аграрної реформи був голова Ради міністрів Російської імперії П. А. Столипін.

Мета Столипінської аграрної реформи передбачала здійснення таких заходів: вихід селян з общини і закріплення за ними землі у приватну власність, створення хутірського та відрубного господарства, переселенську політику. Для втілення в життя цих заходів урядом було підготовлено відповідну законодавчу базу яка склала основу реформи. Можна виділити два напрямки формування правових норм Столипінської реформи: 1) законодавство про зміну характеру землеволодіння та землевпорядкування; 2) законодавство про державну підтримку переселення на добровільних засадах сільських жителів до неосвоєних чи малонаселених регіонів Російської Імперії.

Таким чином, до першого блоку законодавчих актів слід віднести: 1) Царський указ “Про доповнення деяких постанов діючого закону, що стосуються селянського землеволодіння і землекористування” від 9 листопада 1906 р.; 2) затверджений царем і схвалений Державною Думою закон “Про зміну і доповнення деяких постанов щодо селянського землеволодіння” від 14 червня 1910 р.; 3) Положення “Про землеустрій” від 29 травня 1911 р.

Розглядаючи “переселенське” законодавство слід сказати, що воно сформувалося напередодні революції 1905-1907 рр. Основним законодавчим актом переселенської політики були затверджені царем 6 червня 1904 р. “Тимчасові правила про добровільне переселення сільських жителів і міщан-землеробів”, які допускали два види переселення: 1) з дозволу уряду, тобто уряд чітко визначав райони майбутнього проживання для переселенців; 2) самовільне переселення, яке відтепер не потребувало спеціального дозволу уряду. Фактично цим законом встановлювалося вільне переселення селян яке мало знижити значну селянську потребу в землі. Підвищенню переселенського руху сприяв Царський указ від 9 листопада 1906 р., який надав можливість селянам при переселенні продавати свої земельні наділи.

Загалом можна сказати, що у ході здійснення реформи відбувся розклад общини, збільшився прошарок заможних селян, підвищився рівень виробництва сільськогосподарської продукції, але питання малоземелля так і не було вирішено. Аграрне законодавство тільки починало формуватися і являло собою розрізнені нормативні акти розкидані по різних частинах Зводу законів Російської імперії. Такий земельно-правовий устрій Російської імперії, а від так і в Україні, зберігався фактично до початку Лютневої революції 1917 р.

Некоторые аспекты становления аграрного законодательства в украине(середина XIX - первая четверть XX)

Зарицкая И.М.

Исследованы основные нормативно-правовые акты крестьянской реформы 1861 года и Столыпинской аграрной реформы.

Ключевые слова: аграрное законодательство, аграрные отношения, крестьянское землепользование, крестьянская реформа.

Some aspects of becoming agrarian legislation in Ukraine (a middle of XIX is the first fourth of XX)

Zaritska I.M.

The basic normatively-legal acts of peasant reform of 1861 and agrarian reform are investigational.

Keywords: agrarian legislation, agrarian relations, peasant land-tenure, peasant reform.